

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2020 • Sayı: 53

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2020 - Sayı:53 - Hakemli Dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Burhan ERSOY

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof.Dr. Suraiya FAROQHI	İbn Haldun Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evanjeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflardergisi@vgm.gov.tr - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Yahya Paşa'nın Üsküp'teki Vakıfları 9 Waqfs of Yahya Pasha in Skopje Mehmet İnbashi	9
Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı'nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)29 The Mills in Silistre Sanjak in terms of Ownership (XVI. and XVII. Centuries) Ahmet Köç	29
1576 Numaralı Defter Örneğinde Ruûs Defterlerinin Vakıf Atamaları Açısından Önemi47 The Importance of Ruûs Books for Waqf Assignment; The Case of Book Number 1576 Ülkü Yancı	47
1766 Tarihli Bir Hamam Defterine Göre İstanbul Vakıf Hamamları67 Istanbul Waqf Hammams According to a Hammam Survey Dated 1766 Ahmet Yaşar	67
Hurufat Defterlerine Göre Vakıf Kurumlarında Yaşanan Sıkıntılar: Adıyaman Vakıfları Örneği101 Troubles in Waqf Institutions According to the Hurufat Registers: The Case of Adıyaman Wagfs Muhammet Nuri Tunç	101
Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis'de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserler115 The Waqf Monuments in Gercanis (Refahiye) in the 17th and 18th Centuries According to the Hurufat Registers Funda Naldan	115
Tanzimat Sonrasında Siverek'teki Vakıflar Ve Mahkemelere Yansıyan Problemleri133 Waqfs in Siverek After The Tanzimat and Their Problems Reflected in The Courts Ekrem Akman	133
19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı147 The Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque and Waqf in 19th Century Sefa Alp - Selahattin Satılmış	147
Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesi'ndeki Mecmû'a-i Ed'iyeye Ve Tasvirleri163 Majmu'a Al-Ad'ıya and Its Illustrations in Amasya Bayezit Province Public Library Hayrunnisa Turan - Zeynep Er	163
Gaziantep Geleneksel Hamamlarının Belgelenmesi Ve Koruma Önerileri181 Documentation of Gaziantep Traditional Baths and Protection Recommendations Emine Ekinci Dağtekin	181
İstanbul'da Kentsel Hafızanın Devamlılığı: Pantokrator Manastırı İle Süleymaniye Külliyesi'nin Karşılaştırılması ..199 Continuity of Urban Memory in Istanbul: Comparison of Pantocrator Monastery and Suleymaniye Complex İlknur Türkoğlu	199
Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Vakıfların Sosyal Yardımları: Ankara ve İstanbul Örnekleri221 Social Assistancess of Wagfs in the Context of Right-Based Approach: The Cases of Ankara and İstanbul Hicran Atatanır	221
Tarihçe-i Ayasofya247 History of the Hagia Sophia Mevlüt Çam - Beyhan Hacıömeroğlu	247
Kitabiyât265 Book Review	265
Hasan Demirtaş, Hacı Bektaş Velî Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921- 1925)266 Yılmaz Kurt	266

Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Vakıfların Sosyal Yardımları: Ankara ve İstanbul Örnekleri*

Hicran Atatanır**

Öz

Çalışma, vakıfların sosyal yardım uygulamalarında hak temelli bir yaklaşımı esas alıp almadığı sorusuna odaklanmaktadır. Soru formu hak temelli yaklaşımın pratikteki bileşenlerini oluşturan güçlendirme, katılımcılık, hesap verebilirlik, ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik prensiplerinin vakıfların sosyal yardımlarında nasıl bir karşılığa sahip olduğunu anlamaya yönelik olarak kurgulanmıştır. Bu kurgu bize, sosyal yardım ediminde bulunan vakıfların yoksullukla mücadelede ve insan hakları odağında nerede durduğuna dair kapsamlı bir veri seti sunmuştur. Elde edilen veriler, vakıflar tarafından yapılan sosyal yardımların gereksinim sahibi insanların hayatlarına dokunduğu ve kalıcı etkiler doğurabildiğinin bilinmesine karşılık; bu yardımlara ilişkin gerek izlenen süreçlerin gerekse esas alınan ilkelerin hak temelli yaklaşım açısından sahip olması gereken standartlara nispeten uzak ancak gelişmeye açık olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, yoksulluk, sosyal yardım, vakıf.

Social Assistancess of Waqfs in the Context of Right-Based Approach: The Cases of Ankara and İstanbul

Abstract

The study focuses on the question of whether waqfs are based on a rights-based approach in social assistance practices. The questionnaire was designed to understand how the principles of empowerment, participation, accountability, anti-discrimination and equality, which constitute the practical components of the rights-based approach, correspond to the social assistance of waqfs. This fiction has provided us with a comprehensive set of data on where social assistance of waqfs stands in the fight against poverty and focus on human rights. Although the data obtained are known to be known that social assistance provided by the waqfs touch the lives of people in need and have permanent effects; revealed that both the processes followed and the principles taken as a basis for these aids are relatively distant to the standards that they should have in terms of rights-based approach, but are open to development.

Keywords: Human rights, poverty, social assistance, waqf

* DOI: <https://doi.org/10.16971/vakiflar.621851>

Makalenin Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: Received Date.: Eylül 2019 / September 2019

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Mayıs 2020 / May 2020

Makale Rapor Durumu: Makale iki akademisyen hakemin inceleme raporları doğrultusunda yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of two academic referees.

** Dr., Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Birimi Koordinatörü,;hicran.atatanir@tihek.gov.tr, ORCID: www.orcid.org/0000-0002-0938-4245

Giriş

Yoksulluğun toplumdan topluma, aynı toplum içinde çeşitli ekonomik, etnik, kültürel ya da bölgesel dinamiklere göre farklılaşan doğası yoksullukla mücadele anlayışlarına da yansımıştır. Bu anlayışın sivil toplum alanında nasıl şekillendiği esasen sosyal yardımların neden, nasıl, nerede, ne zaman ve kime yapıldığı gibi pek çok sorunun da cevabını oluşturmaktadır. Nitekim sivil toplum örgütleri de toplumdan topluma, aynı toplum içinde ekonomik, etnik, kültürel ya da bölgesel dinamiklere göre farklılaşan doğalara ve dokulara sahiptir. Sosyal yardım aracılığı ile yoksullukla mücadele eden her sivil toplum örgütünün yoksul, yoksulluk ve yoksullukla mücadele algısının da farklılaşması kuşkusuz şaşırtıcı değildir. Türkiye’de devlet tarafından olduğu gibi kadim bir kültürel ve toplumsal mirası temsil eden vakıflar tarafından da sosyal yardımlar verilmektedir. Bu yardımların kamusal alanda hangi politik öncelikler gözetilerek yapılandırıldığı, yoksullukla mücadeledeki dönüştürücü etkisi açısından önemlidir. Sosyal yardımların insan onuru ve hakları gözetilerek; sürdürülebilir insani ve toplumsal gelişme hedeflenerek gerçekleştirilmesi, sosyal adaletin gereği olduğu gibi hak temelli yaklaşımın da ön koşuludur. Veciz anlatım ile Şeyh Edebalı’nın Osmangazi’ye söylediği gibi “Ey oğul! İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” Nitekim devlet, insanın onur ve haysiyetine yakışır şekilde refah içinde yaşaması için kurulmuş siyasi örgütlerdir. Diğer taraftan sosyal yardım alanındaki sivil örgütlülük, toplumun diğer sosyal sorunlara karşı verdiği reflekslerde olduğu gibi yoksulluğu (sosyal sorunu) nasıl gördüğü ve yoksullukla (sosyal sorunla) nasıl mücadele etmek istediği ile şekillenen ve değişen bir olgudur. Bu tepki yoksulluğa yüklenen anlam, örgütlenme kültürü ve mücadele anlayışı ile gelişen, zamanla bir davranış örüntüsüne dönüşen edimler olarak da okunabilir. Yoksullukla mücadele etme anlayışının edime dönüştüğü tek alan sosyal yardım olmasa da bu edimin yoksulun yaşamına doğrudan dokunan ve fark yaratan gücü, bu gücü yöneten iradenin yoksulluğa ve yoksullukla mücadeleye yüklediği anlamı önemli kılmaktadır.

Günümüzde iyilik, hayır, yardım, diğergamlık, sadaka, vakıf gibi kavramlarla ifade edilen yardımlaşma duygu ve düşüncesi, hiç şüphesiz insanın varoluşu kadar eskidir (Çınar ve Koyuncu Kaya, 2015: 4). İslam ve Osmanlı hukuk literatüründe vakıf işlemi, hukuki metinlerde daha çok “vakf”, “habs (hubs)” ve “sadaka” kelimeleri ile ifade edilmektedir (Akgündüz, 1988: 29). Vakfetme geleneği, Türkiye’de sosyal yardım, vakıf kültürünün ruhuna sirayet etmiş; gerek devlet gerekse toplumsal yaşam düzeyinde tarihi karşılıklar bulmuş bir olgudur. Ancak dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksullukla mücadelede devlet ve vakıf işbirliğinin her zamankinden daha kapsayıcı bir yaklaşımla geliştirilmesine ve desteklenmesine gereksinim bulunmaktadır. Yoksullukla mücadelede gerek kamusal alanda gerekse sivil alanda sosyal yardımların insan haklarını gözeten, insan onurunu koruyan ilkesel bir işleyiş bütünlüğüne sahip olması önemini korumaya devam etmektedir.

Vakıfların sosyal yardımlarda esas aldıkları ilkeler ve izledikleri yardım süreçleri ile bu algıyı açığa çıkardıkları söylenebilir. Bu anlamda vakıfların kimi yoksul olarak tanımladıkları, sosyal yardım başvuru ve değerlendirme süreçlerini hangi ölçütlere dayandırdıkları, yardımların içeriğini, hedef kitlesini, niteliğini ve süresini belirlemede hangi ölçütleri esas aldıkları, sosyal yardım politikalarını şekillendiren unsurlardır. Vakıflar ekseninde yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda, vakfın tanımı yapıp, modern zamanlarda devlet eliyle icra edilen topluma yönelik görev ve sorumlulukların vakıflar uhdesinde nasıl hayatiyet kazandığının altı çizilmektedir (Çınar ve Koyuncu Kaya, 2015: 423). Bir vakfın gereksinim tespiti yaparken, bu gereksinimi karşılayacak kaynağı temin ederken ve elde ettiği kaynağı gereksinim sahibine ulaştırırken aldığı gönüllü sorumluluk, yoksulluğun karşısına bir dayanışma ağı örmektedir. Bu ağın gücünü ve dayanıklılığını, büyük ölçüde temsil ettiği toplumsal kesimin ekonomik, etnik, kültürel, dini ve bölgesel

kimliği ile şekillenen yoksulluk algısı belirlemektedir. Bu algı, yoksullukla mücadeleye atfedilen ruhu yansıması açısından belirleyicidir.

Kişilerin menkul ya da gayrimenkul maddi varlığını, kendisini ve yakın çevresini bazen hesaba katarak bazen katmayarak malını “sosyal mülkiyet” düzeyine getirmesinin sebepleri çeşitlidir ve tarih içinde de farklılık gösterir. Niyet her ne olursa olsun az sayıda kişi ya da kişilerin hizmetinde olan maddi varlıklar vakıflar yoluyla daha geniş bir kitlenin hizmetine sunulmaktadır. Kendisi dışında kimseleri düşünme ve onların yaşam alanlarını iyileştirme, kolaylaştırma niyetlerinin arka planında inançlar ya da hayırseverlik duygusu gibi etkenler vardır (Çınar ve Koyuncu Kaya, 2015: 101).

Vakfın yoksullukla mücadelesine yüklediği anlam, sosyal yardım çalışmalarına hâkim olan hak temelli yaklaşımın izini sürebilmek açısından önemlidir. Bu anlamda, Boesen ve Martin’in (2007:10) hak temelli yaklaşımın, hayırseverlik ve ihtiyaçlar yaklaşımlarından ayrıldığı noktaları özetlediği aşağıdaki çizelge bir perspektif sunmaktadır.

Çizelge 1. Yoksullukla Mücadeleye Hak Temelli Yaklaşımın Ayırıcı Özellikleri

Hayırseverlik Yaklaşımı	İhtiyaçlar Yaklaşımı	Hak Temelli Yaklaşım
Çıktıya değil girdiye odaklıdır.	Hem girdiye hem çıktıya odaklıdır.	Hem sürece hem de çıktıya odaklıdır.
Vurgu ağırlıklı olarak hayırseverliğidir.	Vurgu ihtiyaçların karşılanmasındadır.	Vurgu hakların gerçekleştirilmesindedir.
Ahlaki sorumluluk zengininin yoksula karşı olan sorumluluğu olarak kabul edilir.	İhtiyaçlar meşru talepler olarak kabul edilir.	Bireylerin ve grupların sahip oldukları haklar, sorumluluk sahiplerine yönelik hukuki ve ahlaki talepler olarak kabul edilir.
Bireyler kurbanlar olarak görülür.	Bireyler kalkınmaya aracılık edecek özneler olarak görülür.	Bireyler ve gruplar talepleri doğrultusunda güçlendirilmesi gereken bireyler olarak görülür.
Bireyler destek ister.	Bireyler destek ister.	Bireyler desteklerin hak sahipleridir.
Sorunların açıkça dışa vurulmasına odaklanılır.	Sorunların aciliyet arz eden nedenlerine odaklanılır.	Yapısal nedenlere ve onların dışavurumuna odaklanılır.

Kaynak: Boesen ve Martin’in (2007: 10)

İnsanlık tarihi, devinimin insandan topluma ve toplumdan devlete doğru evrildiğini işaret eder. Yoksulluğun da zenginliğin de karakterini belirleyen her daim insandır. Dacheux (2012: 73-74) iyiliğin, en azından ticari ilişkilerin zenginliği kadar, toplumsal ilişkilerin niteliğine de bağlı olduğuna dair bir bilinç oluşturmanın zorunlu olduğunu belirtir ve ekler: “Ne görünmez el ne de refah devleti bir dayanışma ekonomisi oluşturamaz, ekonomik yazgılarını kamsal biçimde düşünme iradesi yurttaşların kendisindedir.”

Koray’ın (2010: 4) belirttiği gibi yoksulluğun insan hakkı ihlali olduğunu söylemekle yeterli gelmemektedir. Bununla birlikte insan haklarının yasalaşması, içeriği, bütünselliği, pozitif karakteri, kimlere yükümlülük getirdiği gibi birçok konunun tartışılması da gerekmektedir. Bu durum, ulusal hükümetlerin sosyal ve ekonomik hakların gerçekleşmesi ve sosyal refahın genişlemesinde izlediği adımları ve verdiği mücadeleyi gündeme getirmektedir Benedek’in (2014: 42) ifade ettiği gibi yoksulluğa karşı ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanması için verilen mücadele, siyasi özgürlük ve temel hürriyetler için verilen mücadele kadar önem taşımaktadır.

Örgütlenme ve ifade özgürlüğünün karşılık bulduğu alan olma özelliği ile vakıfların hak temelli yaklaşıma dayalı bir sosyal yardım anlayışı temelinde yoksulluğa karşı verdiği mücadele, kuşkusuz eşitlikçi ve insan haklarını koruyucu bir işleve sahiptir. Bununla birlikte bizzat sosyal yardımda bulunan vakıfların, sosyal yardım uygulamalarında hak temelli bir yaklaşımı ne ölçüde benimsediği de konunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Nitekim hak temelli yaklaşımın, öncelikle vakfın uygulamalarına içkin olması beklenir. Araştırma bu içkinliği, Türkiye özelinde ve hak temelli yaklaşımın pratikteki bileşenleri çerçevesinde ele almaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Sosyal yardım politikaları yoksullukla mücadelede anlamlı bir fark ortaya koyamadığında, ekonomik eşitsizlikleri ve sosyal adaletsizlikleri süregelen kılarak yoksulluğu yönetmenin bir aracına dönüşebilmektedir. “Araçsallaşan” sosyal yardımların toplumdaki üretim, mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinin doğasına eşlik eden her türlü adaletsizlik ve eşitsizliği kurumsallaştırma riski de taşımaktadır. Bu risk en çok da insan haklarını tehdit etmektedir. Sosyal yardım özünde güç temelli bir ilişkidir; kaynakların kime, nasıl dağıtıldığı ve neden dağıtılmadığı ile ilgilidir. Bu ilişkinin bir tarafında sosyal yardımda bulunabilecek güce (kaynağa, gelire, sağlığa vb.) ve bu gücü koruma/arttırma kapasitesine sahip kişiler varken diğer tarafında sosyal yardım olarak gereksinimlerini karşılayabilecek (karnını doyurabilecek, kirasını ödeyebilecek, okuyabilecek, tedavisini yaptırabilecek, vb.) ve bu karşılama halinin sürekliliğine bağımlılaştırılmış halde toplumda varlık gösteren kişiler bulunmaktadır. Vakıflar bu güç ilişkisinde gereksinim sahipleri adına veya onlar “için” gücün yanında konumlanan ve bu anlamda temel olarak gücün iradesine bağımlı ancak sosyal yardım uygulamaları kapsamında aldığı inisiyatif olarak bağışlar üzerindeki takdir hakkını bağışçılar adına kullanan bir işlev görmektedir.

Tam da bu işlev özellikle yüksek sosyal yardım cirolarını yöneten örgütlerde, Polanyi'nin (2014: 68) yaşam hamlesi (élan vital) kavramı ile ifade ettiği “insan soyunun tarihi içinde kendileri için daha önemli bir yer isteme dürtüsü” yaratmaktadır. Bu dürtü kimi örgütlerde öyle güçlü ve örgütlüdür ki yapılan sosyal yardımlar aslında yaşanan coğrafyanın kaderini değiştirmek için sürdürülen stratejik davanın yalnızca bir unsurudur. Bu davanın ekonomik, ideolojik ve tarihi bileşenleri bulunmaktadır. Bu bileşenlere eşlik eden klientelist ilişkilerin baskın karakteri, örgütlerin sosyal yardım uygulamaları ile eşitsizlikleri dönüştürmekte mi, kutsamakta mı olduğu sorusunu önemli kılmaktadır.

Bu soruyu cevaplamanın bir yolu olarak hak temelli yaklaşım, insan ve hak odağını koruyan bir eylemselliği öngörmektedir. Alanyazında hak temelli yaklaşımın pratikteki bileşenlerini ele alan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, konunun kamu ve sivil alan için ortak bir çerçeve içerisinde araştırıldığı söylenebilir (Boesen ve Martin, 2007; D'Hollender vd., 2013; VEOHRC, 2008; Zetu, 2010, UNAIDS, 2004, HRWG, 2014; Nordgard, 2006). Bu çerçeve, alan yazında karşımıza PANEL Prensipleri olarak çıkmaktadır: Katılımcılık (participation), hesap verebilirlik (accountability), ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik (non-discrimination), güçlendirme (empowerment) ve insan hakları prensipleri ve standartlarına bağlılık (legality or linkage to human rights principles and standarts).¹

1 Bu prensiplerin temel kaynağını BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 10 Eylül 2002 tarihinde yayınladığı “Yoksulluğu Azaltma Stratejilerine Hak Temelli Yaklaşım Taslak Yönetmelik” oluşturmaktadır. Yönetmelikte yoksulluğun gelişmenin karşıtı olduğu ve beraberinde getirdiği ekonomik başarısızlıkların sosyal hak ihlallerine neden olduğu belirtilmektedir. Ardından yayınlanan Kuramsal Çerçeve Belgesinde (UN, 2004) hükümetlerin ve küresel aktörlerin hesap verme sorumluluğu ile hak ve sorumlulukların karşılıklı bağımlılığı vurgulanırken hak temelli yaklaşımı içselleştirmiş bir yoksullukla mücadele politikası esas alınmaktadır. Bu yaklaşım güçlendirme, hesap verebilirlik, ayrımcılık karşıtlığı ve katılımcılık prensipleri ile (UN, 2004: 13-19) karakterize edilmektedir. 2006 yılında yayınlanan Prensipler ve Kılavuz İlkeler Belgesinde ise yoksulluğu azaltma stratejilerine hak temelli yaklaşımın temel politika bileşenleri tanımlanmıştır (UN, 2006). Bu belgede de temel yaklaşımın yoksullukla mücadelede temel hak ve özgürlükler ile ekonomik, sosyal ve siyasal hakların bir bütün olarak ele alınması olduğu görülmektedir.

Yoksullukla mücadelede hak temelli yaklaşımın temel aldığı ilkelere biri olan güçlendirme (empowerment), yoksul bireylerin hak sahibi bireyler olarak yaşadıkları sistemde varlık ve etki gösterebilmelerini sağlama stratejisi olarak açıklanabilir. Güçlendirme, yoksul bireylerin sistemi oluşturan kurumsal mekanizmalara katılabildiği, bu mekanizmaları etkileyebildiği ve denetleyebildiği (UN, 2006) bir öznelleşme sürecidir. Bu süreç genişledikçe yoksulluktan kaynaklanan yoksunluk hallerinin; ekonomik ve sosyal yaşamdaki engellere karşı savunmasızlığın farkında ve yoksulun yanında bir alanın oluşturulması amaçlanmaktadır.

Vakıflar bağlamında güçlendirme ise öncelikle örgütlenme özgürlüğünün² sağlanması ve sivil toplumun öz güçlenme süreci ile ilişkili bir ilkedir. Bu süreç vakıfların, ekonomik olarak bağımsız, siyasi olarak özgür ve işleyiş olarak demokratik bir zeminde varlık gösterebilmesi ile gelişebilir. Vakıfların sosyal yardım uygulamalarına hak temelli yaklaşımda güçlendirme ilkesi, en temelde vakfın yoksullukla mücadelede, sosyal yardıma yüklediği işlev çerçevesinde ele alınabilir. Güçlendirme, yoksul bireyi sosyal yardımın pasif alıcısına indirgeyen yöntemleri dışlayarak, yoksullukla mücadelenin bir öznesi kılar. Güçlendirme ilkesi sosyal yardım sürecinde edilgen hale gelebilen yoksul bireyin özgürleşmesi ve özgüveninin pekiştirilmesi için önemlidir. Yoksulun içinde bulunduğu eşitsizlikler ve maruz kaldığı ayrımcılık karşısında haklarını bilmesi ve savunması, elbette güçlendirilmesi ile olanaklıdır.

Bir diğer ilke ise hesap verebilirliktir. Bu ilke vakıfların sosyal yardımlarla yoksulları güçlendirmesinin ve öz güçlenmesinin bir bileşeni olarak, iki yönlü değerlendirilebilir. İlk olarak bir insan hakkı ihlali olarak yoksulluk nedeniyle ulusal ve uluslararası hukukta tanımlanmış hakları yerine getirmekle yükümlü kurumsal aktörlerin hesap verme süreçlerini harekete geçirebilir. İkinci olarak ise hesap verebilirlik, vakfın sosyal yardımlarında hesap verebilir ve şeffaf bir duruş sergileyerek tüm tarafların yapılan çalışmalara güven duymalarını ve desteklerini sürdürmelerini sağlayarak güçlendirici bir etki oluşturabilir. Hesap verebilirlik kavramı “bir kişi ya da otoritenin yaptığı işlemleri diğerlerine açıklayıp, dayanağını göstermesi; bu işlemler hakkında diğer idari, yasa koyucu ya da yargısal otoritelere karşı sorumlu olması ve hiçbir otoritenin diğerlerinin gözetim ve incelemesinden muaf tutulmamasını” ifade etmektedir (OECD, 1999: 12-13). Kavram, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, tarafsızlık ve kanun önünde eşitlik gibi ilkelere uyulup uyulmadığını gösterebilmek açısından etkili bir araçtır (OECD, 1999: 13).

Birlikte ele alınabilecek diğer iki ilke ise ayrımcılık karşıtlığı ve eşitliktir. Her iki kavram da bir toplum içerisinde yaşayan tüm insanların, temel insani gereksinimlerini karşılamak için gerekli ürün ve hizmetlere eşit şekilde erişim hakkına sahip olmalarını öngörmektedir (UNDP, 2003: 1). Oysa yoksulluk çoğu durumda eşitsizliğin ve ayrımcılığın bir sonucu olarak oluşmaktadır. Yoksulluk ekonomik ve sosyal yaşamda dışlanma, ötekileştirilme, yabancılaşma ve izole yaşamlar sürme ile karakterize bir yaşam şeklidir. Yoksullukla mücadele bağlamında, eşitlik ilkesinin toplum yaşamında fiilen güvence altına alınabilmesi, servete dayalı ayrımcılığın son bulması ve yoksulluğu nedeniyle hiç kimsenin farklı bir muameleye maruz kalmaması ile mümkündür.

Katılımcılık prensibi ise, yoksullukla hak temelli mücadelenin temel bileşenlerinden bir diğeridir. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi yoksullukla mücadeleye, bu mücadele ise sürece yoksulun ve yoksulluk

2 Md. 11: Herkes asayışı bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.

riski altında yaşayan insanların aktif katılımına bağlı bulunmaktadır. Katılım ancak dernek kurma, örgütlenme, ifade özgürlüğü, bilgi edinme ve belirli bir ekonomik güvenliğin sağlanması halinde anlam ifade edecektir (UN, 2004: 19).

Son olarak insan hakları ilke ve standartlarına bağlılık prensibi ise en temelde vakıfların yoksullukla mücadelede insan hakları hukuku ve ayrımcılık karşıtı hukuka uygun şekilde sosyal yardımlarını gerçekleştirmesini öngörmektedir. Kuşkusuz yoksullukla mücadele politikaları, insan haklarına dayanacak olursa daha etkili, sürdürülebilir, kapsayıcı, eşitlikçi ve yoksulluk içinde yaşayanlar için daha anlamlı olacaktır (UN, 2001: 13).

Sonuç olarak PANEL prensiplerinin, sosyal yardımların hak temelli bir yaklaşıma evrilmesi için vakıfların rehber edinebileceği bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Nitekim gerçekleştirilen her sosyal yardım, uzun vadede hem yoksul için hem de sosyal yardımda bulunan kişiler için daha müreffeh bir toplum idealine biraz daha yakınlaştıran bir adımdır. Bu anlamda hak temelli yaklaşım, bir başkasının vicdanına terk edilmeden her yoksulun onur ve haysiyetine yakışır şekilde sosyal yardım ilişkilerinin tarafı olabilmesi açısından insan hakları perspektifine dayalı bir pencere açmaktadır. Açılan bu pencere yoksullukla hak temelli bir yaklaşımla ve insani düzeyde yürütülecek mücadelenin de asgari standartlarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, vakıfların sosyal yardım uygulamalarını hak temelli yaklaşım açısından ele almaktır. Ankara ve İstanbul illerinde bulunan vakıfların sosyal yardım uygulamalarının hak temelli yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi amacıyla şu soruların yanıtları aranmıştır:

Sosyal yardımlarda bulunan vakıflar;

1. Güçlendirme prensibine,
2. Ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik prensiplerine,
3. Katılımcılık prensibine,
4. Hesap verebilirlik prensibine sahip midir?

Araştırma hak temelli yaklaşımın pratikteki bileşenlerine dayalı olarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde, vakıfların sosyal yardım uygulamalarına ilişkin nicel verilere bağlı bir yorum bilgisi (hermenötik) ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırma, betimleme yöntemine dayalı bir tarama araştırması olarak nitelendirilebilir.

Hukuki düzenlemelerin yanı sıra sosyoekonomik politikalar ve ayrılan mali kaynaklar bir bütün olarak hem kamu hem sivil toplum boyutu ile sosyal yardımların hak temelli bir yaklaşımla gerçekleştirilmesini çevrelemektedir. Bu anlamda araştırma vakıfların yoksulluğu sadece bir gelir yetersizliği sorunu olarak ele alıp almadığını; yoksulluğu insanların yaşamlarını, yapabilirliklerini ve seçimlerini etkileyen bir hak ihlali olarak görüp görmediğini ve sosyal yardımlarını hak temelli bir yaklaşımla yaşama geçirip geçirmediğini yorumlamaya yönelik sorular üzerine odaklanmıştır. Araştırma bu bağlamda vakıfların hak temelli yaklaşımla sosyal yardımlarda bulunabilmesinin önündeki yapısal faktörleri ve olası etkilerini de betimlemeye yönelik sorularla derinleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini Ankara ve İstanbul illerinde sosyal yardım uygulamalarında bulunan vakıflar oluşturmaktadır. Adresinde bulunabilen, telefonla iletişim kurulabilen ve e-maile geri dönüş sağlayan vakıflardan, araştırmaya katılmayı kabul edenlerle, alınan randevular doğrultusunda yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler 2015 yılının Mayıs ila Kasım ayları aralığında gerçekleştirilmiştir. Yarı yapı-

landırılmış görüşme formları ile elde edilen veriler araştırmanın soru cümlelerine uygun olarak SPSS programı aracılığıyla işlenmiş, çözümlenmiş ve nicel veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Bulguları

Vakıf kavramı, Türk Medeni Kanunundan önce ve sonra kurulan vakıflar olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır.³ Bu araştırmada vakıf kavramı “yeni vakıflar” ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu hükümlerine istinaden her il ve ilçede Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları da araştırma evreni dışında tutulmuştur. Kapsamın bu şekilde daraltılmasında, istisnaları bulunmakla birlikte, vakıfların iki temel karakteristik özelliği esas alınmıştır: Katılımın gönüllülüğe dayalı olması ve kuruluş gayesinin kazanç paylaşımı olmaması.⁴ Bu bağlamda, araştırmanın vakıf evrenini belirlemek için Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne resmi müracaatta bulunulmuştur. Alınan veriler gözden geçirilerek Ankara ve İstanbul’da toplam 2.064 vakıf belirlenmiştir.

Bu araştırmada örnekleme yöntemi olarak, basit örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Basit örnekleme yöntemi çerçevesinde kitledeki her vakfa bir birim numarası verilerek oluşturulan rastgele sayılar tablosundan örnekleme seçimi yapılmış ve araştırmanın örnekleme genişliği %8,16 hata payı, %95 güven seviyesi doğrultusunda 97 vakıf olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşülen vakıflardan 84 tanesi Ankara’da ve 13 tanesi İstanbul’da bulunmaktadır. Görüşülen vakıfların ağırlıklı olarak Ankara’da bulunmuş olması planlanan ya da amaçlanan bir olgu olarak değil, araştırmaya katılmayı kabul etme durumuna bağlı olarak sahada karşılaşılan koşulların bir sonucudur.

Güçlendirme Prensibine İlişkin Bulgular

Vakıfların yoksullukla mücadelede sosyal yardım uygulamalarına yükledikleri misyonu betimlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Seçilen değişkenlerle güçlendirme prensibi genel olarak iki temel boyutta ele alınmıştır: Bunlardan ilki vakfın sosyal yardım uygulamaları kapsamında yoksulu güçlendirme prensibi iken diğeri daha üst bir yaklaşımla vakfın yoksullukla mücadelede hak temelli bileşenleri güçlendirme prensibidir. Bu bağlamda yoksullukla mücadelede tematik alan geliştirme etkinlikleri, kamusal karar alma mekanizmalarıyla olan etkileşimleri, il/ilçe idare kurullarına katılımları, sosyal yardım mevzuatının ve süreçlerinin iyileştirilmesi yolundaki girişimlerine yönelik sorular da yöneltilmiştir.

Diğer yandan Türkiye’de vakıflarda örgütlü kitlenin tekil kişi bazındaki büyüklüğüne ilişkin veri bilinmemektedir. Vakıflar tarafından yapılan sosyal yardımların geçici mi sürekli mi olduğu, hangi koşullarla başlayıp hangi nedenlerle kesildiği ve nasıl bir sosyal yardım süreci izlendiği de kişiler bazında takip edilebilir bir standart birliğine sahip değildir. Dolayısıyla güçlendirme prensibinin somut veriler çerçevesinde tartışılabileceği alan oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle güçlendirme prensibine ilişkin yaklaşımlarını öğrenmek için katılımcılara yöneltilen sorular temelde yoksulluğu, sosyal yardım edimine yükledikleri amacı ve bu edimle sosyal haklar arasında kurdukları ilişkiyi betimlemeye yönelik olarak kurgulanmıştır.

3 Türk Medeni Kanunu’ndan önce kurulmuş vakıflar mahiyetleri bakımından (Hayri Vakıflar, Zürrî Vakıflar) mülkiyetleri bakımından (Sahih Vakıflar, Sahih Olmayan Vakıflar), idareleri bakımından (Mazbut Vakıflar, Mülhak Vakıflar, Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar) ve kullanım şekilleri bakımından (İcare-i Vahideli Vakıflar, İcare-i Vahide-i Kademeli Vakıflar) bilimsel tasnife tabi tutulmuşlardır. Türk Medeni Kanununa tabi vakıflar ise Yeni Vakıf olarak adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk: <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakıflar-hakkında/vakıflarımız> (Erişim Tarihi: 17.07.2019)

4 5737 sayılı Vakıflar Kanununun 4. maddesinde, vakıfların özel hukuk tüzel kişiliğine sahip oldukları açıkça hükme bağlanmış olsa da SYD Vakıflarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan finanse ediliyor olması ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetlenen yapılar olması bu değerlendirmede etkili olmuştur.

Çizelge 2. Seçili Sosyal Sorunların Yoksullukla Mücadelede Taşındıkları Önem Düzeyi

Sosyal Sorunlar	Önemsiz		Az Önemli		Önemli		Çok Önemli		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
İşsizlik	1	1	3	3	12	12,3	77	79,3	4	4,1	97	100
Yetersiz ekonomik büyüme	3	3	7	7,2	15	15,4	61	62,8	11	11,3	97	100
Gelir dağılımındaki adaletsizlikler	7	7,2	8	8,2	27	27,8	48	49,4	7	7,2	97	100
Toplumsal dayanışmanın zayıflaması	1	1	9	9,2	32	32,9	53	54,6	2	2	97	100
Nüfus artışı	8	8,2	16	16,4	23	23,7	45	46,3	5	5,1	97	100
Bölgelerarası eşitsizlikler	11	11,3	11	11,3	19	19,5	47	48,4	9	9,2	97	100
Köyden kente göç	4	4,1	12	12,3	28	28,8	45	46,3	8	8,2	97	100
Geleneksel aile yapısındaki çözülme	5	5,1	18	18,5	27	27,8	43	44,3	4	4,1	97	100
Yetersiz sosyal yardım uygulamaları	9	9,2	11	11,3	22	22,6	38	39,1	17	17,5	97	100
İzlenen popülist siyasi politikalar	7	7,2	11	11,3	29	29,8	36	37,1	14	14,4	97	100

Bu soru altında sıralanan değişkenlere verilen yanıtlar vakıfların yoksulluk algısına ilişkin birbirinden çok farklı yaklaşımların aktarılmasına olanak sağlamıştır.⁵ Çizelgede de görüleceği üzere işsizlik sorunu yoksullukla mücadele açısından “çok önemli” bulunurken, bu yaklaşımı yetersiz ekonomik büyümenin ve toplumsal dayanışmanın azalmasının izlediği görülmektedir.

Çizelge 3. Yoksulluğun Anayasal Hak ve Özgürlüklerin Kullanımını Sınırlama Düzeyi

	Sınırlamaz		Kısmen Sınırlar		Sınırlar		Çok Sınırlar		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Eğitim ve öğrenim hakkı	11	11,3	10	10,3	37	38,1	33	34	6	6,1	97	100
Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı	7	7,2	9	9,2	32	32,9	40	41,2	9	9,2	97	100
Mülkiyet hakkı	17	17,5	22	22,6	28	28,8	27	27,8	3	3	97	100
Sağlık hizmeti hakkı	23	23,7	42	43,2	17	17,5	14	14,4	1	1	97	100
Çalışma hakkı	37	38,1	28	28,8	16	16,4	14	14,4	2	2	97	100
Sosyal güvenlik hakkı	19	19,5	26	26,8	28	28,8	17	17,5	7	7,2	97	100
Yerleşme ve seyahat özgürlüğü	46	47,4	19	19,5	14	14,4	16	16,4	2	2	97	100
Hak arama özgürlüğü	62	63,9	18	18,5	9	9,2	7	7,2	1	1	97	100
Haberleşme özgürlüğü	59	60,8	15	15,4	12	12,3	10	10,3	1	1	97	100
Siyasi faaliyette bulunma hakkı	43	44,3	37	38,1	9	9,2	5	5,1	3	3	97	100
Dilekçe hakkı	78	80,4	4	4,1	7	7,2	2	2	6	6,1	97	100
Kamu hizmetlerine girme hakkı	39	40,2	27	27,8	13	13,4	11	11,3	7	7,2	97	100
Dernek/vakıf kurma hakkı	56	57,7	18	18,5	9	9,2	5	5,1	9	9,2	97	100

Yoksulluğun Anayasanın çeşitli maddelerinde düzenlenmiş bulunan yukarıdaki hakları sınırlama düzeyine ilişkin olarak yöneltilen bu soru, vakıfların insan hakları ile yoksulluk arasında nasıl bir ilişki kurduğuna ışık tutmuştur. Sınırlı sayıda katılımcı tüm haklar için “topyekûn fikrim yok” ya da “sınırlamaz” yanıtını vermiş-

tir. Yoksulluğun kullanımını en çok sınırladığı hak kategorileri olarak eğitim ve öğrenim hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile mülkiyet hakları öne çıkarken dilekçe hakkı ile hak arama özgürlüğünü sınırlamayacağı bulgusu ortaya çıkmıştır. Yine yoksulluk, haberleşme özgürlüğü ve dernek/vakıf kurma hakkı önünde sınırlayıcı etkisi olan sorun olarak değerlendirilmemiştir. Buna karşılık sağlık ve çalışma hakları yoksulluğun kısmen sınırlayacağı haklar olarak belirtilmiştir. Yoksulluğun hak kullanımını sınırlayıcı bir sorun olarak ele alındığı kategoriler; eğitim ve öğrenim, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama ile mülkiyet hakları denilebilir. Bu soruyu takiben katılımcılara, vakıflarının sosyal yardımlara yüklediği amaç ve işlevi betimleyebilmek amacıyla sosyal yardım uygulamalarının gereklilik nedenleri sorulmuştur.

Çizelge 4. Sosyal Yardım Uygulamalarının Gereklilik Nedeni

	Evet		Hayır		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Sosyal yardım insani bir görevdir.	90	92,7	1	1	6	6,1	97	100
Sosyal yardım toplumdaki birlik ve beraberlik duygusunun gereğidir.	93	95,8	0	0	4	4,1	97	100
Sosyal yardım hayırseverliğin bir gereğidir.	94	96,9	0	0	3	3	97	100
Sosyal yardım sosyal adalet ve eşitliğin sağlanmasında bir araçtır.	89	91,7	4	4,1	4	4,1	97	100
Sosyal yardım gereksinim sahibi kişiler için bir haktır.	88	90,7	2	2	7	7,2	97	100
Sosyal yardım toplumsal kalkınmanın bir gereğidir.	91	93,8	3	3	3	3	97	100
Sosyal yardım dini bir görevdir.	87	89,6	3	3	7	7,2	97	100
Sosyal yardım yoksulluğu yönetmenin bir aracıdır.	43	44,3	39	40,2	17	17,5	97	100
Sosyal yardım siyasi istikrarı korumanın bir aracıdır.	38	39,1	42	43,2	7	7,2	97	100

Bu soruya “fikrim yok” şeklinde yanıt verenlerin sayısı diğer sorulara oranla yüksektir. Özellikle “sosyal yardımların yoksulluğu yönetmenin bir aracı olup olmadığı” sorusunda 17 katılımcı fikir beyan etmemiştir. Sosyal yardımları insani bir görev, toplumdaki birlik ve beraberlik duygusu ile hayırseverliğin ve toplumsal kalkınmanın bir gereği olarak değerlendirenlerin oranı ise oldukça yüksektir. Buna karşılık sosyal yardımları siyasi istikrarı korumanın bir aracı olarak görenlerin oranı nispeten sınırlı düzeyde kalmıştır.

Çizelge 5. Sosyal Yardımda Bulunma Amacı Açısından Seçili Hedeflerin Önem Düzeyi

	Önemsiz		Az Önemli		Önemli		Çok Önemli		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Asgari insani gereksinimleri karşılama	6	6,1	8	8,2	34	35	42	43,2	7	7,2	97	100
Toplumsal dayanışmayı güçlendirme	4	4,1	8	8,2	28	28,8	39	40,2	18	18,5	97	100
Yoksulu güçlendirme	6	6,1	7	7,2	34	35	37	38,1	13	13,4	97	100
Yoksulun haklarını koruma	7	7,2	5	5,1	35	36	39	40,2	11	11,3	97	100
Ayrımcılıkla mücadele	18	18,5	11	11,3	27	27,8	32	32,9	9	9,2	97	100
Toplumsal maneviyatı güçlendirme	6	6,1	6	6,1	38	39,1	33	34	14	14,4	97	100
Eşitsizliklerle mücadele	11	11,3	10	10,3	33	34	24	24,7	19	19,5	97	100
Hak ihlalleri ile mücadele	13	13,4	16	16,4	24	24,7	30	30,9	14	14,4	97	100
Dini vecibelerini ifa etme	12	12,3	14	14,4	29	29,8	25	25,7	7	7,2	97	100
Ekonomik kalkınmayı güçlendirme	13	13,4	9	9,2	38	39,1	21	21,6	16	16,4	97	100
Ekonomik istikrarı güçlendirme	30	30,9	25	25,7	17	17,5	10	10,3	15	15,4	97	100
Siyasi istikrarı güçlendirme	54	55,6	6	6,1	13	13,4	8	8,2	16	16,4	97	100

Sosyal yardımda bulunma amacı açısından çok önemli olarak değerlendirilen hedef asgari insani gereksinimleri karşılama olarak en yüksek oranı almıştır. Siyasi istikrarı güçlendirme ise en önemsiz bulunan hedef olarak ortaya çıkmıştır. Verilen yanıtlarda, vakıfların sosyal yardımda bulunma amacı açısından Vakıflar Dergisi 53 - Haziran 2020

hak temelli yaklaşımdan çok gereksinimler yaklaşımının hâkim olduğu görülmektedir. Gereksinimlerin meşru talepler olarak kabul edildiği ve vurgunun gereksinimlerin karşılanmasına odaklandığı söylenebilir. Yöneltilen bu soruda “fikrim yok” yanıtını verenlere ait oranların yüksek olmasında, görüşülen kişinin statüsü ve vereceği yanıtın emin olamaması ile örgüt etkinliklerinin sınırlı bir sosyal yardım alanına sahip olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 6. Sosyal Yardımların Amaca Ulaşması Açısından Göstergelerin Önem Düzeyi

	Önemsiz		Az Önemli		Önemli		Çok Önemli		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Yardımların sürekliliği	0	0	1	1	16	16,4	73	75,2	7	7,2	97	100
Yardımların kalıcılığı	0	0	1	1	24	24,7	58	59,7	14	14,4	97	100
Yardım edilenlerin hoşnutluk düzeyi	1	1	0	0	29	29,8	56	57,7	11	11,3	97	100
Yardımların kalitesi	0	0	0	0	38	39,1	48	49,4	11	11,3	97	100
Toplanan bağışların kalitesi	0	0	3	3	37	38,1	49	50,5	9	9,2	97	100
Yardım edilen kesimlerin çeşitliliği	5	5,1	6	6,1	27	27,8	42	43,2	17	17,5	97	100
Bağış verenlerin hoşnutluk düzeyi	4	4,1	2	2	34	35	37	38,1	20	20,6	97	100
Yardımların çeşitliliği	8	8,2	8	8,2	33	34	39	40,2	10	10,3	97	100
Bağış toplanan kesimlerin çeşitliliği	7	7,2	10	10,3	29	29,8	34	35	17	17,5	97	100
Toplanan bağışların büyüklüğü	2	2	14	14,4	41	42,2	38	39,1	9	9,2	97	100
Yardımların büyüklüğü	2	2	9	9,2	46	47,4	34	35	6	6,1	97	100
İfa edilen dini vecibelerdeki artış	20	20,6	18	18,5	21	21,6	19	19,5	19	19,5	97	100
Politik süreçlere aktif katılım düzeyi	39	40,2	24	24,7	16	16,4	8	8,2	10	10,3	97	100

Araştırmada katılımcılar soruyu yanıtlarken sıklıkla sosyal yardımlarının amacına ulaşması için iki temel değişkenin belirleyici olduğunu vurgulamışlardır: Bunlardan ilki bağışlar, ikincisi ise gönüllülerdir. Sosyal yardımlarının sürekliliği ve kalıcılığı üzerinde de bu iki unsurun belirleyici olduğunu ifade eden katılımcıların, geleceğe etkileri olan sosyal yardımlar yapmayı son derece önemsedikleri gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar yaptıkları yardımların geçiciliğine dair farkındalıklarını da çeşitli örnekler vererek paylaşmışlardır.

Çizelge 7. Yoksullukla Mücadeleyle İlgili İzlenen Politikaların, Uygulamaların veya Mevzuatın Geliştirilmesine Yönelik Bir Girişimde Bulunma Durumu

Girişimde bulunma	S	%
Evet	19	19,5
Hayır	52	53,6
Fikrim yok	26	26,8
Toplam	97	100,0

Yoksullukla mücadelede karar alma süreçlerine etki etme noktasında vakıfların ağırlıklı olarak bir girişimde bulunmadığı görülmektedir. “Fikrim yok” yanıtını verenlerin önemli bir bölümü ise, vakıf nezdinde veya geçmişinde bir takım girişimlerin yapılmış olabileceğini ancak kendilerinin doğrudan bir bilgileri olmadığını belirterek “hayır” yerine “fikrim yok” yanıtını vermeyi tercih etmişlerdir. “Hayır” yanıtını veren katılımcılardan bazıları ise girişimde bulunmadıklarını ancak bulunsalar dahi sonuç alamayacaklarını ifade etmişlerdir. Soruya evet yanıtı veren katılımcılar arasında, platformları nezdinde yürütülen girişimleri,

siyasi kişi ve kuruluşlar ile yapılan görüşmeleri, kamuoyu açıklamalarını, düzenledikleri konferanslar ile süreli/süresiz yayınları, kamu spotları ile saha araştırmalarını örnek verenler olmuştur.

Ayrımcılık Karşıtlığı ve Eşitlik Prensiplerine İlişkin Bulgular

Ayrımcılık yasağı, uluslararası insan hakları hukukunun en temel unsurlarından biri olarak kabul edilmesine ve pek çok uluslararası insan hakları sözleşmesinde özel olarak düzenlenmesine karşın yoksullukla derinleşen eşitsizlikler varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Ayrımcılık sorunsalını tüm boyutları ile birlikte ele alma olanağı olmadığından, vakıfların farklı gereksinim sahiplerini hangi öncelikleri gözeterek sosyal yardımlarının hedef kitlesi ve konusu olarak değerlendirdiklerini betimlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Diğer taraftan araştırmanın yürütüldüğü zaman diliminde henüz 20.04.2016 tarih ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu yürürlüğe girmediğinden⁶ elde edilen veriler anılan kanunun vakıflar ve sosyal yardım uygulamalarını ayrımcılık yasağı kapsamı içerisine alan hükümler odağında bulgular barındırmamaktadır.

Çizelge 8. Sosyal Yardım Uygulamalarında Öncelik Tanınan Kesimler

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Öğrenciler	66	68	31	31,9	97	100
Gençler	42	43,2	55	56,7	97	100
Çocuklar	39	40	58	59,7	97	100
Yaşlılar	30	30,9	67	69	97	100
Engelliler	36	37,1	61	62,8	97	100
Kadınlar	22	22,6	75	77,3	97	100
Hastalar	24	24,7	73	75,2	97	100
Afetzedeler	19	19,5	78	80,4	97	100
Erkekler	18	18,5	79	81,4	97	100
Evsizler	20	20,6	77	79,3	97	100
Göçmenler	16	16,4	81	83,5	97	100
Hemşeriler	17	17,5	80	82,4	97	100
Savaş mağdurları	14	14,4	83	85,5	97	100
Şehit yakınları	9	9,2	88	90,7	97	100
Şiddet mağdurları	13	13,4	74	76,2	97	100
Gaziler	8	8,2	89	91,7	97	100

Yöneltilen soru vakıfların sosyal yardım uygulamalarının hedef kitlesi olarak öne çıkan kesimlerden derlenmiştir. Katılımcıların %68'i hedef kitle olarak öğrencileri, %43,2'si gençleri ve %40'ü ise çocukları belirtmiştir. Buna karşılık gaziler, savaş mağdurları ile göçmenler sosyal yardımların hedef kitlesinde daha az orana sahip olan gruplar olarak öne çıkmıştır. Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise sosyal yardımda buldukları kişilerin gelir düzeyi hakkında bilgi alıp almadıkları yönünde olmuştur. Katılımcılardan %72,1'i evet yanıtını verirken %27,8'i hayır yanıtını vererek bir bilgi almadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan vakıflara ayrıca sosyal yardımda buldukları kişilerin ya da hanelerin gereksinimleri hakkında bilgi alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcılardan %63,9'u bilgi aldıklarını belirtirken, %36'sı bilgi almadıklarını ifade etmiştir. Soruya hayır yanıtı veren katılımcıların önemli bir bölümü sosyal yardımlarının "ramazan paketi, kurban bağıışı, burs veya aynı yardımlar" gibi belli kalemleri kapsadığını belirterek farklı gereksinimler hakkında bilgi sahibi olsalar da bu kalemlerin dışını çıkmadıklarını belirtmişlerdir. Soruya evet yanıtı veren katılımcılara ise bu bilgileri nasıl temin ettikleri sorusu yöneltilmiştir.

Çizelge 9. Gereksinimler Hakkında Alınan Bilgilerin Temin Edilme Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Yazılı beyan üzerine bilgi alıyoruz	48	77,4	13	20,9	62	100
İstenilen belgelerin ibrazı ile bilgi alıyoruz	49	79	12	19,3	62	100
Sözlü beyan üzerine bilgi alıyoruz	35	56,4	27	43,5	62	100
Mahallinde yaptığımız inceleme çerçevesinde bilgi alıyoruz	32	51,6	30	48,3	62	100
İlgili çeşitli kişi ve kuruluşlardan edindiğimiz bilgiler çerçevesinde bilgi alıyoruz	34	54,8	28	45,1	62	100

Sosyal yardımda buldukları kişilerin ya da hanelerin gereksinimleri hakkında bilgi alan vakıfların bu bilgileri ağırlıklı olarak belge ibrazı ve yazılı beyan üzerine temin ettikleri görülmektedir. Diğer taraftan sosyal yardım yapılan kişilerin gereksinimlerine ilişkin bilgiye erişim yöntemi ve bu bilginin mahremiyeti, hak temelli yaklaşımın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Gerek inceleme gerekse değerlendirme sürecinde gereksinim sahibi insanların özel hayatlarına ilişkin gizliliğin korunması hak temelli yaklaşımın belki de başlangıç adımını oluşturmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara aşağıda belirtilen paylaşım durumu sorulmuştur.

Çizelge 10. Gereksinimler Hakkında Alınan Bilgileri Sorumlu Kurum ve Kuruluşları Harekete Geçirmek Amacıyla Paylaşma Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Hiçbir Zaman	54	87	8	12,9	62	100
Nadiren	30	48,3	31	50	62	100
Genellikle	12	19,33	50	80,6	62	100
Her Zaman	3	4,8	59	95,1	62	100

Gereksinimler hakkında alınan bilgiler doğrultusunda sosyal yardımda bulunulan kişinin sahip olduğu bir hakkı kullanabilmesini ya da sahip olduğu şartların iyileşmesini sağlayabilecek kurum ve kuruluşları harekete geçirmek amacıyla paylaşılması, yoksullukla mücadelede kalıcı çözümlere ulaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular paylaşım düzeyinin düşük olduğuna işaret etmektedir.

Çizelge 11. Sosyal Yardımların Miktarı, Türü ve Süresi Belirlenirken Gözetilen Denge Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Vakfın bütçesi yardımın miktarını, türünü ve süresini belirliyor.	57	58,7	40	41,2	97	100
Talebi ne olursa olsun, herkese aynı şekilde sosyal yardımda bulunuyoruz.	58	59,7	39	40	97	100
Sosyal yardım bütçemiz ile kişilerin talepleri arasında denge kurmaya çalışıyoruz.	51	52,5	46	47,4	97	100
Kişilerin muhtaçlık düzeyine göre yardımları basamak sistemini kullanıyoruz.	39	40,2	57	58,7	97	100
Kişilerin talepleri yardımın miktarını, türünü ve süresini belirliyor.	20	20,6	77	79,3	97	100

Elde edilen bulgular, genel olarak sosyal yardımların miktarı, türü ve süresi üzerinde, gereksinim sahibi insanların taleplerinden çok örgüt takdirinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, elde edilen bağışlar ve vakfedilen menkul ve gayrimenkuller ile sosyal yardım uygulamaları bulunan örgütler açısın-

dan beklenen bir sonuçtur. Diğer taraftan vakıf senedi çerçevesinde sosyal yardımlara ilişkin belirlenmiş kurallar ile bağlı olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur. Bu kuralların sosyal yardım uygulamalarının çerçevesini belirlediğini ifade eden katılımcılardan bazıları ise bu kuralların daha fazla kaynağa sahip olup daha fazla gereksinim sahibi kişiye ulaşmanın önünde bir engel oluşturmadığını belirtmişlerdir. Paylaşılan görüşlerin ortak paydası yardımların finansmanındaki veya kaynak teminindeki sıkıntıların sosyal yardımın miktarı, türü ve süresi üzerinde sınırları etkisidir. Ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik prensibine ilişkin olarak katılımcılara yöneltilen son soru ise vakfın ayrımcılıkla mücadele için oluşturduğu bir özdenetim mekanizmasının olup olmadığı olmuştur. Bu soruya katılımcıların yaklaşık üçte ikisi hayır yanıtı vermiştir. “Hayır” yanıtı veren katılımcılar ağırlıklı olarak sosyal yardım uygulamalarına ilişkin yükümlülükler ile ilişkili olarak örgütlerinin denetim birimlerini işaret etmiş, ancak ayrımcılıkla mücadeleye yönelik bir mekanizmaya sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları bu durumu giderilmesi gereken bir eksiklik olarak değerlendirdiklerini ifade ederken, bazıları ise eşitliğin vakfın bir ilkesi olduğunu ve bu ilkeyi benimsemiş hiç kimsenin vakıfta yeri olamayacağını belirtmişlerdir. Sosyal yardımların yoksullukla mücadele işlevi dikkate alınır, bir vakfın yoksulu yoksuldan ayırmadan ve yoksullukla derinleşen eşitsizlikleri daha da pekiştirmeden kapsayıcı bir yaklaşım ve anlayış ile çalışmalarını icra edebilmesi ve yoksulluğun ve ayrımcılığın keşiştiği toplum kesimlerini önceleyebilmesi eşitliğin öz bir değere dönüşebilmesinin de gereğidir.

Katılımcılık Prensibine İlişkin Bulgular

Araştırmada vakıfların sosyal yardım uygulamalarının katılımcılık prensibine sahip olup olmadığı hak temelli yaklaşımın bir bileşeni olarak belirlenmiştir. Bu anlamda vakfın hangi paydaşları ve rolleri temel olarak nasıl bir katılımcılık öngördüğü çeşitli sorularla anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu anlamda ana hatları ile sosyal yardım yapılan bireylerin vakfın karar alma süreçlerine ve organlarına katılımı; vakfın yoksullukla mücadele alanındaki karar alma süreçlerine katılımı, ağ-platform oluşturma ve mevcut ulusal/uluslararası ağlara katılım düzeyi ile karar alma süreçlerinin işleyişine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Katılımın kapsamına dair sorularla paydaşların sosyal yardım uygulamalarına hangi roller çerçevesinde ve hangi düzeyde katıldıkları analiz edilmiştir.

Çizelge 12. Gereksinim Sahipleri ile İlk Bağlantıyı Kurma Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Merkez ve/veya şubelerimize şahsen yaptıkları başvuruları kabul ediyoruz.	78	80,4	19	19,5	97	100
Üçüncü kişilerin yönlendirmesi üzerine harekete geçiyoruz.	62	63,9	35	36	97	100
Telefonla yapılan başvuruları da kabul ediyoruz.	46	47,4	51	52,5	97	100
İnternet üzerinde yapılan başvuruları da kabul ediyoruz.	44	45,3	53	54,6	97	100
İkamet ettikleri bölgelere yaptığımız ziyaretler doğrultusunda tespit ediyoruz.	47	48,4	50	51,5	97	100
Haklarında çıkan gazete ve diğer medya haberlerini ihbar kabul ediyoruz.	20	20,6	77	79,3	97	100

Vakfın yoksula ulaşmak ve yoksulun da vakfa ulaşabilmek için kullandığı kanalların çeşitliliği ve erişilebilirliği; katılımcı ve ağ oluşturu sosyal yardım anlayışının temel göstergelerinden biridir. Bu soruya alınan yanıtlarda bir vakfın birden çok kanalı kullanması ile tek bir kanalı temel alması arasında da anlayış açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Elde edilen bulgu vakıfların ağırlıklı olarak merkez ve/veya şubelere yapılan şahsen başvurular ile ilk bağlantıyı kurma yoluna gittikleri yönündedir. Bu anlamda şahsen yapılan başvuruları kabul edenlerden yaklaşık olarak yarısının internet üzerinden yapılan başvuruları kabul ettiği belirtilebilir.

Çizelge 13. Sosyal Yardımların Gereksinim Sahibi Kişilere Nasıl Ulaştırıldığı

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Banka hesap numarasına yatırıyoruz.	65	67	32	32,9	97	100
Gereksinim sahiplerinin evlerine yardımlarımızı götürüyoruz.	21	21,6	76	78,3	97	100
Elden nakit veriyoruz.	44	45,3	53	54,6	97	100
Kalıcı yardım projelerimizi (hastane, okul vb.) yaşama geçiriyoruz.	34	35	63	64,9	97	100
Gereksinim sahiplerinin buldukları yerlerde kitlesel dağıtım yapıyoruz.	27	27,8	70	72,1	97	100
Yardımları vakıf merkezinde dağıtıyoruz.	25	25,7	72	74,2	97	100
Alışveriş çeki veriyoruz.	18	18,5	79	81,4	97	100
Sosyal yardım kartı veriyoruz.	7	7,2	90	92,7	97	100

Sosyal yardımların ağırlıklı olarak banka hesap numarasına yatırılarak gerçekleştirilmesine rağmen yöntemin esasen yardımın türüne bağlı olarak şekillendiği görülmüştür. Bir vakıf, öğrencilerin hesap numaralarına her ayın belirli günlerinde bir nakit tutar yatırırken, aynı vakıf bir afet halinde gereksinim sahiplerinin buldukları yerde kitlesel dağıtım da yapabilmektedir. Vakfın sosyal yardım alanındaki kurumsallaşma düzeyleri ile sosyal yardım kartı veya alışveriş çeki gibi uygulamalara başvurma düzeyi arasında ortak hareket eden bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Çizelge 14. Yardımda Bulduğunuz Kişilerin Sosyal Yardım Uygulamalarına Katılım Düzeyi

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Yalnızca yardımlarımızdan yararlanıyorlar.	55	56,7	42	43,2	97	100
Görüş, öneri ve eleştirileriyle uygulamalarımıza yön veriyorlar.	43	44,3	54	55,6	97	100
Vakıf çalışmalarına gönüllü katkıda bulunuyorlar	38	39,1	49	50,5	97	100
Eğitim etkinliklerimize katılıyorlar.	37	38,1	60	61,8	97	100
Üye olarak çalışmalarımızda yer alıyorlar.	18	18,5	79	81,4	97	100

Bu soru, vakıfların sosyal yardımda buldukları kişileri pasif bir yardım alıcı olarak kabul edip etmediklerine dair bir çıkarsamada bulunmak amacıyla da yöneltilmiştir. Elde edilen bulgu vakıfların yarıya yakınının bu kişilere pasif bir rol biçtiği yönündedir. Temelde gereksinim sahibi insanların öz örgütlülüğüne dayanmayan ancak onlar adına sosyal yardım yapılan yapılanmalarda pasif katılım anlayışının hâkim olması öngörülebilir bir olgudur. Ancak bu olgu insanı hakkın/yoksulluk mücadelesinin öznesi değil nesnesine dönüştürücü bir etki barındırır.

Çizelge 15. Vakfa Bağışta Bulunan Kişilerin Sosyal Yardım Uygulamalarına Katılma Düzeyi

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Görüş, öneri ve eleştirileriyle uygulamalarımıza yön veriyorlar.	81	83,5	16	16,4	97	100
Vakıf çalışmalarına gönüllü katılımında bulunuyorlar.	79	81,4	18	18,5	97	100
Yalnızca bağışta bulunuyorlar.	55	56,7	42	43,2	97	100
Üye olarak çalışmalarımızda yer alıyorlar.	46	47,4	51	52,5	97	100

Bağışta bulunan insanlara örgütlerin sosyal yardım uygulamalarına katılım şeklinin görüş, öneri ve eleştirilerle uygulamalara yön vermek ve çalışmalara gönüllü katılım şeklinde ağırlık kazandığı söylenebilir. Bağışta bulunan insanların katılım düzeylerine atfedilen önem, yararlanıcılara kıyasla belirgin biçimde öne çıkmaktadır.

Çizelge 16. Vakfın Çalışmalarını Görünür Kılmak ve Kamuoyu Oluşturmak İçin İzlediği Strateji

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Web sayfası yönetiyoruz.	79	81,4	18	18,5	97	100
Sosyal medya (twitter/facebook v.b.) çalışmaları yürütüyoruz.	65	67	32	32,9	97	100
Eğitim etkinliklerinde bulunuyoruz.	50	51,5	47	48,4	97	100
Bilimsel çalışmaları destekliyoruz.	42	43,2	55	56,7	97	100
Haber bültenleri yayınlıyoruz.	44	45,3	53	54,6	97	100
Basın bildirimleri/açıklamaları yayınlıyoruz.	35	36	62	63,9	97	100
İzleme raporları yayınlıyoruz.	26	26,8	61	62,8	97	100
Çeşitli paydaşlarla ortak projeler yürütüyoruz.	33	34	64	65,9	97	100
Politika yapıcı/karar alıcı ve uygulayıcılarla etkili iletişim kuruyoruz.	18	18,5	79	81,4	97	100
Ortak ağlarda/platformlarda yer alıyoruz.	20	20,6	77	79,3	97	100
Yoksullukla mücadeleyi sürekli toplumsal/siyasal gündemde tutmaya çalışıyoruz.	23	23,7	64	65,9	97	100

Araştırmaya katılan vakıfların çalışmalarını daha görünür ve bilinir kılmak yönünde stratejiler izledikleri ancak bu stratejilerin aktif katılım temelinde sınırlı düzeyde kaldığı söylenebilir. Örneğin çeşitli paydaşlarla ortak projeler yürüten örgüt sayısı 34; ortak ağlarda ve platformlarda yer alan örgüt sayısı ise 20 ile sınırlıdır. Örgütlerin karar alma mekanizmaları ile etkileşimiyle yoksullukla mücadeleyi sürekli toplumsal/siyasal gündemde tutma düzeyleri de düşüktür.

Çizelge 17. İl ya da İlçe SYDV Mütevelli Heyetlerinde Görev Alma Durumu

	S	%
Evet	16	16,4
Hayır	81	83,5
Toplam	97	100,0

Yine katılımcılara il ya da ilçe SYDV mütevelli heyetlerinde görev alıp almadıkları sorulmuş ve katılımcıların neredeyse tamamına yakını bu heyetlerde görev almadıklarını belirtmiştir. Bazı katılımcılar, geniş bir teşkilata sahip oldukları için mütevelli heyetlerinde yer alan ya da almış bulunan üyelerinin olabileceğini ancak net bir bilgiye sahip olmadıkları için hayır yanıtı verdiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 18. Sosyal Yardım Uygulamaları ile İlgili İfadelere Katılma Durumu

	Evet		Hayır		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Kişiler sosyal yardım sürecinin temel öznelidir.	83	85,5	4	4,1	10	10,3	97	100
Sosyal yardım uygulamalarımız güçlendirmeye yöneliktir.	83	85,5	11	11,3	3	3	97	100
Uygulamalarımız tüm paydaşların sorumluluk üstlenmesini destekler.	44	45,3	25	25,7	28	28,8	97	100
Yapılan sosyal yardımlar eşitsizlikleri azaltmayı amaçlar.	61	62,8	22	22,6	14	14,4	97	100
Uygulamalarımız gereksinim sahiplerinin haklarını korumaya yöneliktir.	64	65,9	15	15,4	18	18,5	97	100
Yoksullukla mücadeleye bütüncül bir yaklaşım temel alınır.	52	53,6	19	19,5	26	26,8	97	100
Çıktılar ve süreçler yardım alıcılar ile birlikte izlenir, değerlendirilir.	37	38,1	25	25,7	35	36	97	100
Uygulamalarımız yoksulluğa yol açan nedenleri önlemeye yöneliktir.	50	51,4	28	28,8	19	19,5	97	100
Yoksullukla mücadelede stratejik ortaklıklar geliştirilir ve sürdürülür.	49	50,5	30	30,9	18	18,5	97	100
Sosyal yardım uygulamalarımız bütün paydaşları içerir (kamu, özel, sivil).	47	48,4	29	29,8	21	21,6	97	100
Dezavantajlı ve dışlanmış gruplara öncelikli olarak odaklanılır.	42	43,2	24	24,7	21	21,6	97	100

Kişileri sosyal yardım sürecinin öznelere gören (%85,5) katılımcıların ağırlıklı olarak bu kişileri hem bağışta bulunanlar hem de bağış yapılan insanlar olarak algıladığı görülmüştür. Sorunun kurgulanışı açısından bu temelde bir ayrıma gidilmemiş olması bir eksiklik oluşturmuştur. Bazı katılımcılar ise bu kişileri gönüllüler olarak algılamış ve gönüllüleri sosyal yardım sürecinin temel öznelere olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Sorunun, gereksinim sahibi insanların kendileri için gerçekleştirilen sosyal yardım uygulamaları söz ve karar sahibi bireyler olarak yer alıp almadığını öğrenmek için sorulduğu katılımcılara açıklanmış ve bazı katılımcılar yanıtlarını “fikrim yok” ya da “hayır” olarak değiştirmiştir. Sosyal yardım uygulamalarını güçlendirmeye yönelik gören vakıflar ile gereksinim sahiplerinin haklarını korumaya yönelik olarak değerlendiren katılımcıların yine öne çıktığı görülmektedir. Yapılan sosyal yardımların eşitsizlikleri azaltmayı amaçladığını belirten katılımcıların oranı %62,8 iken, çıktılar ve süreçlerin sosyal yardımda bulunan kişiler ile birlikte izlendiğini ve değerlendirildiğini belirten katılımcılar oranı %38,1 ile sınırlı kalmıştır.

Hesap Verebilirlik Prensibine İlişkin Bulgular

Hesap verebilirlik, insan haklarından doğan sorumluluklara ilişkin olarak hesap verme yükümlülüğünü ifade eden bir prensiptir. Şeffaflık kavramı ile birlikte alan yazında geniş ölçüde karşılık bulan kavram, vakıfların sahip oldukları tüzel kişiliklerin mali yükümlükleri açısından olduğu kadar gerçekleştirdikleri edimlerin hukuki sorumluluğunu taşıyabilme düzeyi açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmada hesap verebilirlik prensibi vakıflarca sosyal yardımlara ilişkin bilgilerin nasıl paylaşıldığı ile edim süreçlerinin, rollerin ve sorumlulukların nasıl tanımlandığını betimlemeye yönelik hazırlanan sorularla karakterize edilmiştir. Bu anlamda raporlama çalışmalarına ve şeffaflığın hangi paydaşlarla hangi bilgiler paylaşılarak sağlandığına ilişkin alt değişkenlere de yer verilmiştir.

Çizelge 19. Sosyal Yardım Uygulamaları ile İlgili Hedef Kitleyi Bilgilendirme Durumu

	S	%
Evet	58	59,7
Hayır	29	29,8
Toplam	97	100,0

Çizelgede görüldüğü gibi katılımcıların %59,7'si sosyal yardım uygulamaları ile ilgili olarak hedef kitlesini bilgilendirmektedir. Söz konusu katılımcılara hangi kanallarla bu bilgilendirmenin yapıldığı sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar şu şekildedir:

Çizelge 20. Hedef Kitleyi Bilgilendirme Kanalı

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Personel ve gönüllülerimiz aracılığı ile	35	60,3	23	39,6	58	100
İnternet ve e-posta kanalıyla	44	75,8	14	24,1	58	100
Yazılı ve görsel medya aracılığı ile	19	32,7	39	67,2	58	100
Dağıtılan el ilanı ve broşürler aracılığı ile	28	48,2	30	51,7	58	100
Yalnızca bilgi talebi söz konusu olduğunda	27	46,5	31	53,4	58	100

Bu soru çerçevesinde görüşlerini paylaşan katılımcılar hedef kitle ifadesini iki yönlü olarak yorumlamışlardır. İlki sosyal yardımlarından yararlanmalarını amaçladıkları kişiler iken ikincisi bu yardımlara maddi ya da manevi desteğini sunabilecek kişiler olarak karşımıza çıkmıştır. Soru kurgulanırken bu ulaşılması amaçlanan bir bulgu olmamıştır ancak denilebilir ki “evet” yanıtını veren katılımcıların tamamına yakını bilgilendirme sürecinde her iki tarafı da bir bütün olarak değerlendirerek soruyu cevaplamıştır.

Çizelge 21. Vakfın Sosyal Yardım Uygulamaları Açısından Seçili İlkelere Atfedilen Önem Düzeyi

	Önemsiz		Az Önemli		Önemli		Çok Önemli		Fikrim Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Amaca bağlılık	1	1	0	0	24	24,7	55	56,7	17	17,5	97	100
Saygınlık ve güven	2	2	0	0	28	28,8	52	53,6	15	15,4	97	100
Hesap verebilirlik	1	1	0	0	32	32,9	61	62,8	13	13,4	97	100
Dürüstlük ve tarafsızlık	1	1	1	1	30	30,9	53	54,6	12	12,3	97	100
Şeffaflık	2	2	2	2	35	36	42	43,2	16	16,4	97	100
Adalet	0	0	0	0	34	35	51	52,5	12	12,3	97	100
İnsan haklarına saygı	0	0	3	3	29	29,8	49	50,5	14	14,4	97	100
Gönüllülük	1	1	4	4,1	25	25,7	56	57,7	11	11,3	97	100
Eşitlik	0	0	1	1	36	37,1	49	50,5	11	11,3	97	100
Katılımcılık	2	2	2	2	38	39,1	40	41,2	15	15,4	97	100
Gizlilik	1	1	5	5,1	39	40,2	33	34	19	19,5	97	100

Katılımcıların çok önemli olarak değerlendirdikleri ilk üç ilke hesap verebilirlik, amaca bağlılık ile dürüstlük ve tarafsızlık olarak sıralanırken, önemli bulunan ilk üç ilke ise gizlilik, katılımcılık ve eşitlik olmuştur. Diğer taraftan soruya “fikrim yok” yönünde yanıt veren katılımcıların oranının %11 ve üzerinde seyretmesi dikkat çekicidir.

Çizelge 22. Bağışta Bulunan ve Sosyal Yardım Alan Kişilerin Sahip Oldukları Haklar

	Bağış Yapan				Sosyal Yardım Alan				Toplam	
	Evet		Hayır		Evet		Hayır		S	%
	S	%	S	%	S	%	S	%		
Kimliğinin gizli kalmasını ve bunu sağlayacak yöntemleri talep etme hakkı	67	69	30	30,9	52	53,6	47	48,4	97	100
Yardımlardan yararlanan kesimlerin genel özelliklerine ilişkin bilgi alma hakkı	65	67	32	32,9	23	23,7	74	76,2	97	100
Yapılan bağışların amacı doğrultusunda yerine getirilmesini talep hakkı	62	63,9	35	36	35	36	62	63,9	97	100
Yardım kampanyası düzenlenmesi talebinde bulunma hakkı	41	42,2	56	57,7	26	26,8	71	73,1	97	100
Sosyal yardım uygulamaları ve yapılan harcamalara dair bilgi alma hakkı	60	61,8	37	38,1	28	28,8	69	71,1	97	100
Yönetim kurulu üyeleri veya sosyal yardım sorumlularıyla eşit söz hakkı	36	37,1	61	62,8	17	17,5	80	82,4	97	100
Yönetim kurulu toplantılarına gündem taşıma ve tutanaklara erişme hakkı	34	35	63	64,9	17	17,5	80	82,4	97	100

Bu bölümde katılımcıların üzerinde en yoğun olarak durdukları değişkeni kimliğin gizli kalmasını ve bunu sağlayacak yöntemleri talep etme hakkı oluşturmuştur. Nitekim söz konusu değişken hem bağış yapan (%69) hem de sosyal yardım alanlar (%53,6) açısından en çok evet yanıtı verilen haktır. Buna karşılık yönetim kurulu düzeyinde etkileşim alanının hem bağış yapanlar hem de sosyal yardım alanlar için daldığı söylenebilir.

Çizelge 23. Vakıf Tarafından Açıkça ve Yazılı Olarak Tanımlanmış Süreçler

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Sosyal yardımlardan yararlanma koşulları tanımlanmıştır.	74	76,2	23	23,7	97	100
Sosyal yardım amaçlı başvurular için gerekli bilgi ve belgeler tanımlanmıştır.	76	78,3	21	21,6	97	100
Sosyal yardım uygulamalarına ilişkin iş akış süreci tanımlanmıştır.	63	64,9	34	35	97	100
Sosyal yardım uygulamalarına ilişkin minimum standartlar tanımlanmıştır.	70	72,1	27	27,8	97	100
Sosyal yardım başvurusunda bulunanların hak ve yükümlülükleri tanımlanmıştır.	61	62,8	36	37,1	97	100
Başvuru değerlendirme süreci, organı, yöntemi ve ölçütleri tanımlanmıştır.	62	63,9	35	36	97	100
Vakfın bağışta bulunanlara karşı yükümlülükleri tanımlanmıştır.	60	61,8	37	38,1	97	100
Vakfın sosyal yardım alanlara karşı yükümlülükleri tanımlanmıştır.	54	55,6	43	44,3	97	100
Sosyal yardım uygulamalarında bağlı kalınacak etik kurallar tanımlanmıştır.	49	50,5	48	49,4	97	100
Yardımlara ilişkin bilgi alma, değiştirme ve iade etme süreçleri tanımlanmıştır.	50	51,5	47	48,4	97	100
Uygulamalara ilişkin şikâyet, eleştiri ve itiraz süreçleri tanımlanmıştır.	42	43,2	55	56,7	97	100
Acil durumlarda (açlık, hastalık vb.) izlenecek özel prosedür tanımlanmıştır.	47	48,4	50	51,5	97	100

Katılımcılar sosyal yardım çalışmalarında açıkça ve yazılı olarak tanımlanmış süreçler arasında ilk olarak başvurular için gerekli bilgi ve belgeleri, ikinci olarak yararlanma koşullarını ve üçüncü olarak sosyal yardım uygulamalarına ilişkin minimum standartları beyan etmişlerdir. Sosyal yardım sürecinde hak ve sorumluluk ilişkisinin kurulmasına olanak sağlayacak olan şikâyet, eleştiri ve itiraz süreçlerinin tanımlanma düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Bu soruyu takiben iş akış sürecinin tanımlandığını belirten 64 katılımcıya özel olarak ilave bir soru yöneltilerek bu sürecin aşamalarına ilişkin detaylı bilgi alınmaya çalışılmıştır.

Çizelge 24. Sosyal Yardım Uygulamaları İş Akış Süreci Aşamaları

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Başvuru için gerekli belgeler alınır, numaralandırılır ve kayıt edilir.	64	100	0	0	64	100
Başvuru sahibine değerlendirme süreci hakkında bilgi verilir.	64	100	0	0	64	100
Başvuru inceleme görevlisi tarafından incelenir.	59	92,1	5	7,8	64	100
İnceleme kâğıt üzerinde gerçekleşir.	50	78,1	14	21,8	64	100
İnceleme başvuru sahibinin mahallinde gerçekleşir.	31	48,4	33	51,5	64	100
Yapılan inceleme sonucunda bir gereksinim tespit formu düzenlenir.	44	68,7	20	31,2	64	100
Bir değerlendirme kurulu tarafından gereksinim tespiti değerlendirilir.	35	54,6	29	45,3	64	100
Karar organı bir kurul tarafından başvuru ret/kabul kararı verilir.	64	100	0	0	64	100
Başvuru, inceleme, gereksinim tespit ve karar organları birbirinden ayrıdır.	38	59,3	26	40,6	64	100
Alınan ret kararı gerekçesi ile birlikte başvuru sahibine bildirilir.	57	89	7	10,9	64	100
Bildirim yazılı olarak gerçekleşir.	40	62,5	20	31,2	64	100
Bildirim sözlü olarak gerçekleşir.	38	59,3	26	40,6	64	100
Alınan kabul kararı doğrultusunda sosyal yardım başvuru sahibine ulaştırılır.	64	100	0	0	64	100
Yardım belirlenmiş usuller doğrultusunda teslim edilir.	64	100	0	0	64	100
Yardım yetkilendirilmiş kişiler tarafından teslim edilir.	46	71,8	18	28,1	64	100
Yardım başvuru sahibine önceden bildirilmiş bir süre içerisinde teslim edilir.	49	76,5	16	25	64	100
İhtiyaç tespiti doğrultusunda sosyal yardım düzenli aralıklarla tekrarlanır.	50	78,1	14	21,8	64	100

Yukarıdaki çizelgede de görüldüğü gibi iş akış sürecinin önemli aşamalarına katılımcılar tamamen evet yanıtı vermişlerdir. Sosyal yardım sürecinde başvuruların gerekli belgelerle birlikte alındığını, numara-

landırıldığını ve kayıt edildiğini ifade etmişlerdir. Yine katılımcıların %89 ve üzerinde evet yanıtı verdiği değişkenler dikkate alınır; sosyal yardımın belirlenmiş usuller doğrultusunda teslim edildiği, başvuru sahibine değerlendirme süreci hakkında bilgi verildiği, karar organı bir kurul tarafından başvuru hakkında ret/kabul kararının verildiği görülmektedir.

Yine alınan kabul kararı doğrultusunda sosyal yardımın başvuru sahibine ulaştırıldığı ve başvurunun inceleme görevlisi tarafından incelendiğini belirten katılımcıların oranı %90'ın üzerindedir. Takip eden soruda ise katılımcılara sosyal yardım süreçlerinde başvuru sahiplerinin itiraz ve şikâyetlerinin değerlendirilmeye alınıp alınmadığı sorusu yöneltilmiştir.

Çizelge 25. Başvuru Sahiplerinin İtiraz veya Şikâyetlerini Değerlendirme Durumu

	S	%
Evet	75	77,3
Hayır	22	22,6
Toplam	97	100,0

Soruya hayır yanıtı veren katılımcılardan sosyal yardım uygulamaları kapsamında herhangi bir itiraz ya da şikâyetle karşılaşmadıklarını ifade edenler de olmuştur. Bu katılımcılardan bazıları sosyal yardımın miktarı, kullanılabilirlik düzeyi veya komşularına/yakınlarına dağıtılanla kendilerine verilen arasında kıyaslamaya dayanan eleştiriler olabildiğini ancak bu eleştirilerin itiraz niteliği taşımadığını paylaşmışlardır.

Soruya evet yanıtı veren katılımcılar ise itiraz ve şikâyetlerin sözlü ya da yazılı olarak iletilme şekline göre değerlendirmeye alındığı ve yanıtlandırıldığını belirtmişlerdir. Katılımcılar itiraz ve şikâyetle nadiren karşılaştıkları bilgisini de vermişlerdir. Soruya evet yanıtı veren katılımcılara bu itiraz ve şikâyetlerin nasıl değerlendirildiğine ilişkin ikinci bir soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir:

Çizelge 26. İtiraz/Şikâyet Değerlendirme Süreci Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
İtiraz/şikâyet formu üzerinden değerlendirmeye alınıyor.	61	81,3	24	32	75	100,0
İtiraz/şikâyet sözlü olarak alınıyor ve yanıtlandırılıyor.	54	72	31	41,3	75	100,0
İtiraz/şikâyet görevli kurumumuzca incelenerek değerlendiriliyor.	43	57,3	42	56	75	100,0
İtiraz/şikâyet sahibine değerlendirme sonucu yazılı olarak bildiriliyor.	35	46,6	50	66,6	75	100,0
İtiraz/şikâyet bir vakıf çalışanı tarafından incelenerek değerlendiriliyor.	28	37,3	47	62,6	75	100,0

Katılımcılar %81,3'ü form üzerinden, %72'si ise sözlü olarak itiraz ve şikâyetlerin değerlendirildiği bilgisini vermiş olmakla birlikte sözlü olarak yapılan itiraz veya şikâyetin sözlü, yazılı olarak gelen itiraz veya şikâyetin yazılı olarak yanıtlandırıldığı yönünde açıklamalarda da bulunulmuştur. İtiraz ve şikâyetlerin görevli kurullarca incelenerek değerlendirildiğini belirten katılımcılar, vakıf çalışma usullerine göre yapılan görev dağılımı çerçevesinde bu tür incelemelerde ve değerlendirmelerde bulunan sorumlu birimleri/çalışma gruplarına atfen soruya evet yanıtı vermişlerdir. İtiraz/şikâyet sahibine değerlendirme sonucunun yazılı olarak bildirildiğini belirten katılımcı oranı %46,6 iken bu sürecin bir vakıf çalışanı tarafından yapıldığını belirten katılımcı oranı ise %37,3'tür.

Çizelge 27. Planlama Çalışmasında Bulunan Vakıfların Dağılımı

	S	%
Evet	87	89,6
Hayır	10	10,3
Toplam	97	100,0

Araştırmaya katılan katılımcılara hesap verebilirlik değişkeni çerçevesinde yöneltilen son soru planlama çalışmalarına ilişkin olmuştur. Katılımcıların 87'sinin evet yanıtı verdiği soruya ilave olarak bu katılımcılara planlama çalışmalarının türü sorulmuştur. Öne çıkan planlama araçlarının bütçe, yıllık plan ve faaliyet planı olduğu görülmektedir.

Çizelge 28. Vakıfların Planlama Çalışma Türü

	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Bütçe	80	91,9	7	8	87	100
Faaliyet planı	61	70,1	26	29,8	87	100
Yıllık plan	62	71,2	25	28,7	87	100
Stratejik plan	50	57,4	37	42,5	87	100
Eylem planı	43	49,4	44	50,5	87	100
Proje	45	51,7	42	48,2	87	100

Bazı katılımcıların hayır yanıtı vermesine karşın web sitelerinde söz konusu plan ve proje dokümanlarının olduğu görülmüştür. Bazı katılımcılar ise yayınladıkları plan ve proje çıktılarını görüşme sırasında ya da sonrasında posta yoluyla paylaşmışlardır.

Tartışma

Vakıfların sosyal yardım uygulamalarının PANEL prensipleri odağında nerede durduğu sorusundan hareket eden araştırmanın kuramsal çerçevesi, temel olarak; Türkiye'de yoksulluk, yoksullukla mücadele, insan hakları, sosyal yardım ve sivil toplum bağlamında yapılandırılmıştır. Vakıfların sosyal yardım süreçlerinin, yöntemlerinin, ilkelerinin ve hedef kitlelerinin hangi temel bileşenlere dayalı olarak belirlendiği, izlendiği ve yoksullukla hak temelli bir mücadelede nasıl bir yerde ve neden durduklarını kavrayabilmek amaçlanmıştır. Bu amaçla vakıflar tarafından sosyal yardım başvuru ve değerlendirmelerinde temel alınan ölçütler, yararlanıcılarının demografik ve sosyoekonomik özellikleri, sunulan yardımların şekli, sürekliliği, niteliği ve niceliğine ilişkin veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşülen örgütlerin insan, hak, yoksul ve yardım ideolojilerini yansıtan araştırma bulguları sosyal yardım ediniminin doğasından gelen ve vakıftan vakfa farklılaşan değişkenlere dair hak temelli analitik bir çerçevenin yapılandırılmasına temel oluşturmuştur. Sosyal yardımlarda katılımcılık, ayrımcılık karşıtlığı, eşitlik, hesap verebilirlik ve güç-

lendirme başlıkları altında elde edilen bulgular, sosyal yardımların amaçları, tarafları, aşamaları, ilkeleri ve somut insani temasın nasıl kurulduğu konularında kapsamlı bir veri seti oluşturmuştur. Bu veriler araştırmanın amacı bölümünde sıralanan sorular doğrultusunda maddeler halinde özetlenerek değerlendirilmiştir.⁷

1-Sosyal yardımlarda bulunan vakıflar güçlendirme prensibine sahip midir?

Araştırmada güçlendirme prensibi iki temel boyutta ele alınmıştır. Bunlardan ilki vakfın sosyal yardımlar kapsamında yoksulu güçlendirme boyutu iken ikincisi, daha üst bir yaklaşımla vakfın yoksullukla mücadelede hak temelli bileşenleri güçlendirme boyutudur. Güçlendirme prensibine ilişkin veriler, sosyal yardımlarda bu ilkenin esas alındığını işaret etmekten nispeten uzaktır. Edinilen bulgu; Türkiye’de yoksulluk algısını ve yoksullukla mücadele anlayışını nispeten yoksulluğa yol açan yapısal nedenlerle ilişkilendiren ancak yoksullukla mücadelesini hak ihlalleri üzerinden değil toplumsal birliğin ve beraberliğin bir gereği olarak şekillendiren ve bunu yaparken de kalıcı, sürekli ve alıcısını memnun etmeyi amaçlayan bir sosyal yardım anlayışıdır.

Bu anlayışın güçlendirme prensibi ile örtüştüğü temel nokta, eğitim yardımları ve hizmetleri ile öne çıkan örneklem grubunun yoksul bireylerin geleceklerine, yaşamları üzerinde söz sahibi olabilmelerine yatırım yapıyor ve bunu önemsiyor olmasıdır. Ancak söz konusu eğitim yardım ve hizmetlerinin hangi amaçla, hangi koşullarda ve ne gibi taahhütler gözetilerek sunulduğu, bu eğitimlerden yararlanan çocukların ya da gençlerin hak ve özgürlükleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu hak ve özgürlüklerin, vakfın düşünsel ya da ideolojik aidiyet kodlarına göre şekillendiği, vakfın bu kodlar ile belirli çevrelerden bağış toplayabildiği bir alanda çocuklar ve gençler üzerinden himaye edilen çeşitli teslimiyet ilişkilerinin gelişmesi olasıdır. Okutuluyor, yediriliyor, giydiriliyor, barındırılıyor olmakla içselleşen himaye ilişkisinin bir nesneleşmeye dönüşmemesi için özellikle eğitim yardım ve hizmetlerinden yararlandırılan kişilerin hak ve özgürlüklerinin tanımlanmış standartlar çerçevesinde ve şeffaflık içerisinde korunması önem taşımaktadır. Bu korumanın, istisnaları bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak vakıfların örgütlü vicdanına ve sosyal yardım ahlaklarına emanet edilmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal yardımların türlerine göre asgari standartlarının belirlenmediği bir alanda güçlendirme prensibinin karşılığı muğlak ve yoruma açık bir bağlama otururken, çelişkiler de barındırmaktadır. Nitekim vakfın öz güçlenmesi özerk kaynaklara sahip olabilmesine; bu ise bütünüyle bireylerin bağış ve aidatlarına bağımlı sosyal yardım ilişkilerinin ötesine geçmesine bağlı görünmektedir. Durum tersi iken vakıfların esasen aracılık ettiği daha fazla kaynağı daha fazla gereksinim sahibi ile buluşturma arayışı içinde ve dağıtım işlevi ekseninde hareket ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla vakıflar sosyal yardımları ile yoksulu güçlendirmek ya da yoksullukla mücadelede hak temelli bileşenleri güçlendirmekten ziyade örgütsel öz güçlenme için mücadele vermekte; bu mücadelede varlıklarını belirli kodlar üzerinden tanımlayarak finansal güce ulaşma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu ihtiyacın arka planında, söz konusu vakıfların gereksinim sahibi insanların öz örgütlenmesine bağlı oluşumlar sergilememesinin ve sosyal yardımı varsıl insanların dünyasından yoksulluğu yaşayan insanlara ve hayatlarına dokunan merhamet eli olarak gören anlayışın etkili olduğu düşünülmektedir.

2- Sosyal yardımlarda bulunan vakıflar ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik prensiplerine sahip midir?

Vakıfların sosyal yardımlarında ayrımcı sonuçlar doğurmamak ve gereksinim sahiplerine eşit mesafede durabilmek için benimsediği anlayış ve izlediği yöntemin ana hatları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular bize vakıfların genel olarak kuruluş amaçlarını da oluşturan belirli hedef kitlelere sahip ancak bu hedef kitle içerisinde daha az gelir kaynağına ya da daha fazla gidere sahip kesimleri önceleyen ve bunu yaparken de temel olarak bütçesine göre hareket etme arayışı içinde olan yapılar olduğunu göstermektedir. Kimi katılımcıların sözel olarak ifade ettiği gibi vakıfların varoluş amacı çeşitli aidiyetler üzerinden pozitif ayrımcılık yapmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla vakıflar bu aidiyet alanını bir şekilde paylaşan varsıl insanların vicdanlarını ya da sorumluluk duygularını harekete geçirecek çalışmalarla sosyal yardım anlayışlarını ve hedef kitlelerini ortaya koymaktadırlar.

Sosyal yardımların hangi ilkeler gözetilerek hangi yoksullara, neden ve nasıl yapılacağına dair tercihlerin eşitlik ilkesine dayalı olması hak temelli yaklaşım açısından belirleyicidir. Bu ise sosyal yardım sürecinin her aşamasında açıkça ve yazılı olarak tanımlanmış etik ilkelerin varlığını gerekli kılmaktadır. Elde edilen bulgular bu gereğin yerine getirildiğini *işaret* etmekten nispeten uzak olsa da 6701 sayılı Kanununun hem özel hukuk tüzel kişiliklerini hem de sosyal yardım hizmetlerini ayrımcılık yasağı kapsamında düzenleyen hükümlerinin eşitlik ilkesinin uygulamalara hâkim olmasında fark oluşturacağı düşünülmektedir.

3- Sosyal yardımlarda bulunan vakıflar katılımcılık prensibine sahip midir?

Katılımcılık prensibi sosyal yardım yapılan bireylerin vakfın karar alma süreçlerine ve organlarına katılımı; vakfın yoksullukla mücadele alanındaki karar alma süreçlerine katılımı, ağ-platform oluşturma ve mevcut ulusal/uluslararası ağlara katılım düzeyine ilişkin sorularla betimlenmeye çalışılmıştır. Ancak kuşkusuz katılımcılık yaklaşımında temel olan paydaşların sosyal yardımlara hangi roller çerçevesinde ve hangi düzeyde katılımda bulunabildikleri ile katılımlarıyla oluşturdukları etki düzeyidir.

Elde edilen bulgular, gereksinim sahipleri ile ilk kurulan bağlantıda insani temasın daha belirgin olmasına karşılık sosyal yardım ediminin ifasında bu temas alanının nispeten daraldığını göstermektedir. Vakıf çalışmalarına gereksinim sahibi insanlardan ziyade bağış veren insanların katkı ve katılımının önemsendiği ancak yine de gereksinim sahiplerinin sosyal yardım sürecinin temel özneleri olarak kabul edildiği söylenebilir. Vakıflar kamuoyu nezdinde bilinirliklerini ve görünürlüklerini önemli bulmakla birlikte organik ilişki ağlarını geliştirme eğilimi sergilememektedir. Dolayısıyla sosyal yardım sürecinde gereksinim sahiplerinin göz ardı edilmediği ancak bağışçı odaklı katılımcılık prensibine sahip bulunduğu ifade edilebilir.

4- Sosyal yardımlarda bulunan vakıflar hesap verebilirlik prensibine sahip midir?

Genel olarak hesap verebilirlik prensibi gerek vakfın gerek gereksinim sahiplerinin ve gerekse bağışçıların sosyal yardım sürecindeki hak ve yükümlülüklerinin açıkça ve yazılı olarak tanımlanmış bir alanda karşılık bulabilmesi açısından önemlidir.

Elde edilen bulgular vakıfların sosyal yardımlar temelinde hesap verebilirlik prensibi açısından kamuoyu ile iletişim kanallarını ağırlıklı olarak açık ve aktif tutan yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu prensibi mevzuat düzenlemelerinin gereği dışında algılama düzeyi nispeten zayıf olsa da sosyal yardım süreçlerini yazılı ve tanımlı bir alana taşıma noktasında önemli adımların atıldığı da görülmektedir. Bununla birlikte sosyal yardımların standartlar, süreçler, görevler ve sorumluluklar temelinde daha açık ve şeffaf bir yapıya kavuşması hak temelli yaklaşımın gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından elzemdir. Bu ise ancak vakıfların yetkinlikleri geliştirilerek, gönüllü çabaları desteklenerek ve hak temelli yaklaşımları güçlendirilerek sağlanabilir. Yoksullukla mücadelede hak temelli yaklaşım sivil alanda deneyimlendikçe,

geliştirilen politika ve programların insan hakları açısından doğuracağı sonuçlar daha çok ele alınacak ve bu süreç insan haklarının yoksullukla mücadelenin her alanında gözetilmesini ve değerlendirilmesini beraberinde getirecektir.

Sonuç

Kuşkusuz her vakfın görece “kendi yoksulu” için yarattığı refahla tüm toplum genelinde sosyal adalet ve eşitliğin sağlanabilmesi olanaklı değildir. Bunu sağlamak temel olarak devletin varlık nedenidir ancak korumak da öyledir. Devletler, vakıflar eliyle yapılan sosyal yardımların insan onuruna uygun şekilde gerçekleşmesinden de, özellikle ekonomik eşitsizlikleri pekiştirici bir işlev görmemesinden de sorumludur. Sosyal yardımda bulunan vakıfların insan hakları ve eşitlik ilkelerini ne ölçüde gözettikleri nepotizmden uzak tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Araştırma kapsamında görüşülen örgütler kabaca iki grupta ele alınabilir: İlki yoksulluğa karşı bireysel tepkilerin örgütsel tepkiye dönüştürdükleri noktada ortaya çıkan vakıflar iken ikincisi kuruluş amacı ve çalışma alanı farklı olmakla birlikte sosyal yardımda da bulunan örgütlerdir. Temel kuruluş amaçları ve çalışma alanları sosyal yardım olmayan vakıflar için sosyal yardım bir anlamda vakfın topluma karşı sosyal sorumluluk anlayışı ile şekillenmekte ve sistematiklik arz etmemektedir. Dolayısıyla yoksulluğa karşı bireysel tepkileri de örgütleyen bir yapıyla değil, hâlihazırdaki personelle belirli dönemlerde aynı şekilde tekrarlanan bir rutin olarak sosyal yardımlarda bulunmaktadır. Daha fazla yoksula, daha katılımcı, daha eşit, daha hesap verebilir, daha güçlendirici ve kamu ile daha çok işbirliği içinde bir sosyal yardım edimi ortaya koymak gibi kaygılar taşımamaktadırlar. Eğitim hakkı hariç olmak üzere yoksul bireylerin haklarını koruyucu/geliştirici bir misyon üstlenmemektedirler. İlk grupta yer alan vakıfların ise, istisnaları olmakla birlikte, daha fazla yoksula, daha katılımcı, daha eşit, daha hesap verebilir, daha güçlendirici ve kamu ile daha çok işbirliği içinde sosyal yardımlarda bulunmak gibi bir kaygıları bulunmaktadır. Ancak bu kaygı hem belirgin hem geleneksel olarak “biz” ve “bizden olanlara” yoğunlaşmış görünmektedir.

Hak temelli yaklaşım ışığında vakıflar tarafından izlenen sosyal yardım süreçleri ele alındığında, iyileştirilmesi gereken bazı hususlar öne çıkmaktadır. Elde edilen her türlü bilginin ve aynı/nakdi kaynağın bütüncül ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi, sosyal yardımların adilane şekilde dağıtılması, insanların sosyal yardım sürecine ve alınan kararlara dâhil edilmesi, sosyal yardım sürecinin etkin olarak denetlenmesi, vakıf içi ve dışı eşgüdümün sağlanması, düzenli sosyal yardımlara başlamadan önce alt yapının geliştirilmiş olması ve bir sosyal yardım envanteri oluşturulması gibi konularda vakıfların desteklenmesi gerekmektedir.

Yoksul insanların hakları, insan haklarıdır. Vakıflar ise insan onuruna duyulan saygının ve derin insan sevgisinin kadim geleneğimizde karşılık bulmuş en değerli yapı taşlarından birisidir. İnsanı ve toplumu, yoksulluğa kaşı verdiği onurlu yaşam mücadelesinde bir ve ayakta tutmak vakfetme kültürünün özünde karşılık bulmuş eşsiz bir tarihsel birikim; bir medeniyettir. Bu birikimi hak temelli yaklaşımla yaşatmanın ve geleceğe taşımanın yükü de kuşkusuz vakıfların rehberliğinde üstlenilecek toplumsal sorumluluktur. Sivil, politik, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları ile insan hakları bir bütündür, birbirlerine bağlıdır. Yoksul insanların yoksulluğu ne ölçüde yaşadığı kadar sosyal yardım ilişkisini nasıl kurduğu ve sürdürdüğü de insan onuruna duyulan saygının bir yansımasıdır.

Bu bağlamda, yoksullukla mücadele eden aktörlerin üstlendiği sorumluluğun ve toplumdaki yansımasının hak temelli yaklaşımdan kısmen bağışık bir alanda anonimleşerek belirsizleşmesi, sivil alanda sosyal yardım ilişkilerine hâkim olan anlayışın hukuki yükümlülüklerden ziyade vicdani kanaatler üzerine kuru-

lu olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksul insanların, sahip oldukları hakları kullanmaktan yoksun yaşamlarında kalıcı bir iyileşme sağlamak adına yerine getirilmeyen yükümlülükler dizini ile birlikte bu mücadele, amacını ve anlamını yitirmektedir. Bu yitim, hayırseverlerin vicdanına terkedilen insanların yaşamı ile genişlerken, insanca yaşama hakkı, “kutsal” hak ve özgürlükler zincirinin gerçek yaşama eklenmemiş halkalarını oluşturmaya devam etmektedir. Ancak elbette insanın onurlu yaşam mücadelesi sürdükçe yoksullukla hak temelli mücadelesi de sürecek ve bu mücadelede vakıfların eşitlikçi, birleştirici ve geleceği inşa edici gücü belirleyici olacaktır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, Reşat (2013). *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*. Argonot Yayınları, Ankara.
- Akgündüz, Ahmet (1988). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atatanır, Hicran (2016). *Türkiye’de Yoksulluk, Sosyal Yardım ve Sivil Toplum: Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*. Dorlion Yayınevi, Ankara.
- Benedek, Wolfgang (2014). *İnsan Hakları Sistemine Giriş*, İnsan Haklarını Anlamak içinde, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara.
- Boesen, Jokab Kirkemann and Tomas Martin (2007). *Applying a Right Based Approach: An Inspirational Guide for Civil Society*, The Danish Institute for Human Rights, Denmark.
- Çınar, Hüseyin ve Miyase Koyuncu Kaya (2015). *Vakıflar Kaynakçası*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 117, Ankara.
- D’hollander, David, Axel Marx and Jan Wouters (2014). *Integrating Human Rights In to Development Cooperation a Comparative Assessment Of Strategies and Practices Of Donors*, Paper No: 15, Leuvan Centre for Global Governance Studies.
- Koray, Meryem (2010). “Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu ve Hak Tartışmalarının Sınırları: Sosyal Hakları Yeniden Düşünmek”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, (42, Mart), 1-31.
- Nordgard, Jenny Ingelin (2006). *Poverty, Human Rights and Implementation of MDGs in Cambodia*. University of Oslo.
- Polanyi, Karl (2014). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. Türkçesi: Ayşe Buğra, 12. Baskı, İletişim Yayınları.
- Tuna, Korkut (2013). *Kent Teorileri: Toplumu Açıklama Girişimi Olarak*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- United Nations (UN) (2004). *Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework*. Office of the High Comisionare for Human Rights, HR/PUB/04/01, New York and Geneva.
- _____ (2006). *Principles and Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies*. Office of the High Commissioner For Human Rights, HR/PUB/06/12.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2003). *Poverty Reduction and Human Rights: A Practice Note*. UNDP.
- Victorian Equal Opportunity Human Rigths Community (VEOHRC). *From Principle to Practice*, 2008, https://www.humanrightscommission.vic.gov.au/.../558_fcc33f7b3233bc75fd2f1de0187de941, Erişim: 23. 11. 2018
- Zetu, Haki (2010). *Economic, Social and Culturel (ESC) Rights in Practice*. Amnesty International Netherlands,.